

ПРО ВАЛЕНТИНА МОРОЗА

1 червня 1970 року в Івано-Франківську кафеєсти знову заарештували українського громадського діяча, історика і публіциста ВАЛЕНТИНА МОРОЗА, а 17 листопада 1970 року відбулося над ним ганебне судилище, на якому Івано-Франківський облсуд засудив Мороза на 14 років позбавлення волі — 6 років спецтюрми, три роки таборів особливого режиму і 5 років заслання.

Народився Валентин Якович Мороз 15 квітня 1936 року в Горохівському районі на Волині у селянській родині. Після школи навчався на історичному факультеті Львівського університету. Скінчивши університет, спочатку учителював у рідному районі, а потім викладав історію у Луцькому та Івано-Франківському педагогічних інститутах. Готував кандидатську дисертацію про революційну боротьбу пролетаріату і селянства Західної України проти польської буржуазної влади.

1 вересня 1965 р. Валентин Мороз був заарештований в Івано-Франківську і відправлений для слідства в Луцьк. Йому інкримінували «антирадянську пропаганду й агітацію з метою підризу чи ослаблення радянської влади» (ст. 62, ч. 1 КК УРСР) за читання і розповсюдження самвидавських статей і видань. Дезорієнтований несподіваним арештом і методами слідства, В. Мороз підтверджував свідчення ряду осіб і частково визнавав наявність у своїх діях складу злочину. Але погляди своїх він не зривав і на суді в Луцьку в січні 1966 року (суд був відкритий) їх обстоював. Був засуджений на чотири роки позбавлення волі в таборах суворого режиму і відправлений у Мордовію. В ув'язненні активно протестував проти свого засудження і проти дій тюремників і за це його неодноразово карали. Тому В. Мороз пробув у табірній зоні тільки кілька місяців, а решту часу — у закритті по штрафних ізоляторах, «бурах» та тюрмах.

В ув'язненні остаточно склалася система переконань Валентина Мороза. Це відбилосся у переданому ним на волю публіцистичному творі «Репортаж із Заповідника імені Берії» (датовано 15 квітня 1967 року), який широко розповсюдився в українському і російському Самвидаві.

Восени 1967 року В. Мороза перевезли із Володимирської в'язниці до слідчої тюрми республіканського КДБ у Києві, де тримали спочатку як свідка в справі В. Чорновола, а потім як обвинуваченого за виготовлення і розповсюдження «Репортажу...». В. Мороз повністю бойкотував слідство, яке тривало більше року і було закрито на початку 1969 року за недостатністю доказів авторства. В. Мороза відправили назад у Володимирську в'язницю, звідки він і звільнився 1 вересня 1969 року.

Після звільнення аж до нового арешту В. Мороз весь час був безробітним. Він робив спроби працевлаштуватися (учнем різьбара, на метеостанції тощо), але йому чинили перешкоди і дозволяли працювати тільки робітником на будівництві, на що В. Мороз не погодився.

З перших днів перебування на волі В. Мороз активно включився в громадське життя, намагаючись активізувати ті національні сили, які активно виступали в середині 60-х років, або ж роздобути нові. Він написав три публіцистичні твори («Мойсей і Датан», «Хроніка спротиву» та «Серед снігів»), в яких торкався гострих питань національного буття і національної етики.

Змістовно і талановито написані статті Валентина Мороза здобули популярність, викликали жваву і нерозгостру полеміку серед української громадськості (найбільше стаття «Серед снігів», написана з приводу заяви І. Дзюби до Президії СПУ). Перед арештом В. Мороз почав працювати над великою статтю про національний світогляд Лесі Українки (до сторіччя від дня народження поетеси).

У квітні 1970 року на Пасху (Великдень) у селі Космач на Гуцульщині щодо В. Мороза була влаштована провокація. За очевидного вказівкою згори представники місцевої влади хотіли заарештувати В. Мороза тільки за те, що він записував біля церкви на магнетофон гайки, але космачани не допустили арешту.

Як тільки Валентин Мороз повернувся з Гуцульщини, в кімнату педінститутського гуртожитку, де він мешкав із сім'єю, з'явилася група працівників Івано-Франківського управління КДБ (майор Баранов, капітани Пригорницький, Басистий, ст. лейтенант Остродуцький) і зробили обшук. Відібрали багато книжок старих видань (всі вони були в кімнаті під час трьох попередніх обшуків — 1965, 1967 і 1968 років, але тоді їх не забирали), листи, записні книжки, зошити з різними виписками і чорновими нотатками (більшість — з періоду ув'язнення, вже перевірені в республіканському КДБ), магнетофонні стрічки з фольклорними записами.

1 червня 1970 року Валентина Мороза викликали повісткою на розмову в обласне управління КДБ і там заарештували. Це сталося рівно через дев'ять місяців після звільнення...

Через кілька днів після арешту Валентина Мороза стало відомо, що йому пред'явлено звинувачення за ст. 62, ч. 2 КК УРСР, що передбачає ув'язнення терміном від трьох до десяти років. Вів справу слідчий Івано-Франківського КДБ Баранов, йому допомагав слідчий Пригорницький.

У звинуваченні В. Мороза спочатку фігурували статті «Мойсей і Датан», «Хроніка спротиву» і «Серед снігів», а також гумореска «Я бачив Магомета», авторство якої КДБ без достатніх підстав приписує Морозові. Але оскільки згадані статті важко було кваліфікувати як антирадянські та й достатніх свідчень «розповсюдження» їх зібрати не вдалося, КДБ пішло на крок, дуже сумнівний з юридичної точки зору, негуманий і жорстокий — з етичної.

Не маючи в своєму розпорядженні ніяких нових матеріалів чи свідчень про «Репортаж із заповідника імені Берії», кафеєсти все ж добилися скасування своєї власної постанови про закриття справи на звинувачення В. Мороза у написанні «Репортажу...», яка була прийнята весною 1969 року.

По справі Валентина Мороза допитано близько 30 осіб. Характерно, що всі допитані заперечили те, що статті чи розмови Мороза носили антирадянський характер.

Відомо, що Валентин Мороз вів себе на слідстві витримано, мужньо, з гідністю.

СУДОВА РОЗПРАВА. Судові передували раніше не практиковані «запобіжні» заходи щодо людей, які, на думку КДБ, могли поїхати на процес в Івано-Франківськ.

У Києві критика і перекладача І. Світличного на день суду викликали до міліції для розмов про «тунейдство»; до хворого вчителя О. Сергієнка послали для контролю в лікарню учителів; у туберкульозному санаторії, де працює лікарем М. Плахотнюк, терміново скликали збори і під загрозою звільнення з роботи застерегли, щоб наступного тижня ніхто не смів нікуди відлучитися і навіть хворіти (!). В Одесі такі ж застерєження зробили Н. Караванський.

У Львові, незадовго до суду, група осіб (відомо, що серед них були письменник і журналіст М. Осадчий, поети І. Калинець, І. Стасів та Г. Чубай, художниця С. Шабатура, педагог О. Горинь та інші) звернулися до Прокуратури УРСР та до Івано-Франківського облсуду фототелеграмою, у якій вимагали допустити їх на процес В. Мороза і повідомити про день суду. Вже наступного дня їх почали викликати до керівників підприємств чи установ, де вони працювали, погрожували і застерігали, що поїздка в Івано-Франківськ означатиме для них викинення з роботи. Художника Олега Мінька саме на 17 листопада викликали в автоінспекцію (він має власну машину), і звіди, всупереч його волі, відвезли в КДБ на допити.

У Івано-Франківську за кілька днів до суду викликали в КДБ для залакування Марію і Дарину Возняк. Художників Панасові Заливасі, який перебуває в Івано-Франківську під гласним наглядом, офіційно, в порядку нагляду, заборонили протягом тижня з'являтися на вулиці, де знаходиться обласний суд.

Особливо брутально повелися в м. Долині (Івано-Франківська обл.) з медсестрою Марією Юкиш, яка, одержавши з Івано-Франківська звістку про день суду, мала повідомити також у Моршинському санаторії киянку О. Мешко. Щоб запобігти цьому, кагебісти негайно послали в квартиру... «лікаря», який встановив у цілком здоровой двомісячної дитини вивих ноги і силою відвіз матір з дитиною в лікарню.

Незважаючи на такі заходи, на суд приїхала група людей зі Львова та Львівщини, окремі особи з Москви і Києва. Приходили також мешканці Івано-Франківська. Пересічно, протягом двох днів біля дверей суду було 20-30 осіб.

Уранці 17 листопада 1970 року група осіб подала голові Івано-Франківського облсуду особисто і посила телеграфом вимогу допустити їх на процес В. Мороза, щоб вони могли переконатися, чи В. Мороз справді провинився перед радянськими законами. Якщо до залу суду заведуть спеціально підібраних осіб, а друзів і знайомих Мороза, що приїхали з різних міст, на суд не пустять, — писалося в заяві, — такий суд не матиме права називатися відкритим. Однак кагебісти і судді побоюлися пустити до залу суду навіть перевірених осіб. Всупереч радянській конституції і радянським законам, процес був закритим. Навіть для охорони підібрали іншонаціональних солдатів, переважно з Кавказу, які погано розуміли не тільки українську, а й російську мову.

Для «охорони порядку», крім війська, було викликано багато кагебістів навіть з інших областей (кількох своїх «опікунів» впізнали львів'яни). Як кажуть, на кожного присутнього під судом припадало не менше десяти «охоронців». Далі парадних дверей суду не пустили нікого. На 2 дні був припинений доступ громадянам не тільки в суд, а й в розміщені в цьому ж будинку колеги адвокатів та нотаріальну контору.

Судила Валентина Мороза судова колегія в кримінальних справах Івано-Франківського облсуду в складі судді Качиленка Ів. Ів., засідателів Галкіна і Бажалук. Державним звинувачем виступав помічник прокурора області Городько. Захищав підсудного адвокат з Московської міської колегії адвокатів Коган (1966 року він захищав російського письменника Синявського).

Слідство у справі Мороза вело і підготовляло звинувальний висновок Івано-Франківське управління КДБ. Начальник управління — полковник Голда, начальник слідчого відділу — полковник Долгих, слідчий по справі — ст. слідчий майор Баранов, йому допомагав ст. слідчий капітан Призорицький, Дав санкцію на арешт і затвердив звинувальний висновок КДБ прокурор області Параскевич (відомий безграмотним веденням звинувачення проти М. Озерного в лютому 1966 року).

Філологічну експертизу статтей Мороза для підтвердження авторства проводили працівники Інституту мовознавства АН УРСР, кандидати філологічних наук Г. Іжакевич (внучка відомого українського художника...) та А. Грищенко.

Свідками по справі були викликані письменник Б. Антоненко-Давидович, літературний критик І. Дзюба, критик і журналіст В. Чорновіл та селянин із Космача на Гуцульщині В. Боб'як, який нічого по суті справи не знав.

За розповідями, вдалося відтворити таку картину суду.

Суд розпочався, приблизно, о 10 год. ранку 17 листопада 1970 р. До зали суду, де були тільки підсудний, судді, прокурор, адвокат, секретар і кілька солдатів при зброї, завели свідків для перевірки явки учасників. При свідках встановлювали особу підсудного. На запитання про підданство, В. Мороз відповів, що є громадянином Української Радянської Соціалістичної Республіки (як відомо, в СРСР є однак тільки всеосяжне підданство). На запитання, чи був суджений раніше, сказав, що у 1966 році був незаконно засуджений на 4 роки за дозволу Конституцією СРСР пропаганду відкремлення УРСР від СРСР. На запитання про місце праці дружини сказав, що не певен, чи вона взагалі працює, бо в нас заведено мститися на рідні заарештованих за політичними мотивами. На запитання, чи не має підсудний заперечення проти суду і прокурорів, відповів, що для відводу має досить підстав, але цього не робитиме, бо

його доля вирішена без цього «суду» і процедура, яка тут відбувається, не має ніякого значення.

Після того, як свідків вивели і судові засідання було продовжене, Валентин Мороз заявив протест проти незаконного суду і вимагав відкритого слухання справи. Адвокат підтримав вимогу підсудного. Однак суд відхилив клопотання без будь-яких обґрунтувань.

Потім було зачитано звинувальний висновок і запропоновано підсудному дати пояснення по суті звинувачення. На це Мороз зробив заяву такого змісту: закритий судовий розгляд є незаконним, тому він відмовляється давати на такому суді будь-які пояснення і відповідати на будь-які запитання суддів чи прокурора як таких, що санкціонували беззаконня. Однак він лишив за собою право вносити протести чи клопотання, а також відповідати на запитання адвоката. Щоб це рішення не було вилучене як неприпустиме намагання боювати заперечити авторство інкримінованих йому публіцистичних статей, сказав Валентин Мороз, він водночас заявляє, що є автором статей «Репортаж із заповідника імені Берлія», «Мойсей і Датан», «Хроніка спротиву», «Серед снігів», але йому не належить приписувати слідчим органами гумореска «Я бачив Магмета». Вільше ніяких свідчень на такому «суді» давати не буде. Однак підсудному все ж поставили декілька запитань, на які він не відповів.

Першим до зали суду покликали свідка І. Дзюбу. Замість відповідати на поставлені прокурором запитання, він оголосив заяву, що ні на які запитання відповідати не буде з двох причин. Поперше, одна із статей, за які судять В. Мороза, полемічно спрямована проти нього, І. Дзюби, а тому ставити його в ролі свідка супроти Мороза неетично. Подруге, він не може брати участі в незаконному суді, бо на основі ст. III Конституції СРСР, статті 91 Конституції УРСР, статті 20 Кримінально-процесуального кодексу УРСР — суд над В. Морозом не може бути закритим.

Закликаний потім свідок Б. Антоненко-Давидович також заявив, що з огляду на цілковиту незаконність закритого суду ніяких показів давати не буде. Адже у своєму житті він пройшов через два закриті суди, які жорстоко судили його (один раз навіть до смертної кари) за вигаданими найсміхотворнішими звинуваченнями. Тому він вважає недопустимою для себе участь у такому «суді», бо не бажає нести відповідальність перед нащадками, разом із судьями і прокурором, за участь у відвертій сваволі.

Після тривалої перерви, викликаній, очевидно, замішанням суду через поведінку свідків, запрошено до зали свідка Василя Боб'яка. Він відповідав на цілком сторонні запитання: скільки шкві у Космачі тепер більше, ніж було при Польщі; чи справді заражає космачанам вежа геологорозвідки в центрі села тощо.

Свідок В. Чорновіл, викликаний останнім, відмовився давати будь-які покази з двох причин. Перш за все, всякий суд за відкрито висловлюваних переконання є таким, що підірває основи соціалістичної демократії і радянського ладу. Подруге, закритий суд є наругою над радянською конституцією і процесуальними законами.

Залишившись без свідків, суд після наради вирішив, всупереч протестові адвоката, зачитати покази свідків на попередньому слідстві. Зачитали покази В. Чорновола, в яких свідок заперечував знайомство із трьома останніми статтями В. Мороза і заявив, що він із власної ініціативи розіслав депутатам Верховної Ради УРСР, одержавши з Мордовії твір «Репортаж із заповідника імені Берлія», що було однією із причин його засудження в 1967 році. На запитання судді, чи підтверджує Чорновіл тепер ці покази, свідок відповідати відмовився з огляду на закритий суд.

Вдруге викликаний свідок І. Дзюба, вислухавши свої раніше дані свідчення, заявив, що, якби не його ставлення до незаконного закритого суду, він міг би внести суттєві уточнення. Однак він може зробити це і зараз, якщо йому дозволять підсудний та адвокат. Одержавши такий дозвіл, свідок сказав, що він обурений шантажем, якого допустився на попередньому слідстві слідчий Баранов. Він обманом витягав із І. Дзюби покази, які не зовсім відповідають дійсності. Насправді, І. Дзюба ніколи не одержував від Мороза писаного тексту статті «Серед снігів», а тільки мав із Морозом усну розмову на цю тему. І. Дзюба вже після суду підкреслював, що ця його заява зовсім не означає відміни бойкоту закритого суду, бо зроблена вона на прохання підсудного, а на жодне запитання суддів чи прокурора Дзюба не відповів.

Були зачитані також у присутності свідка попередні покази Б. Антоненка-Давидовича, який на слідстві стверджував, що В. Мороз показував йому незвершені варіанти статей «Мойсей і Датан» і «Серед снігів», бажаючи одержати літературну консультацію. Вислухавши зачитане, Антоненко-Давидович сказав, що він міг би на суді внести суттєві зміни в свої покази, бо слідчий записував його свідчення перекручено. Але зробити цього він собі не дозволить, бо це означало б визнати законність закритого суду.

Таким чином, суд фактично був зірваний бойкотом підсудного і свідків. Суд не мав можливості фігурувати ніякими доказами. Однак судові засідання було продовжене.

Наступного дня суд заслухав експертів, які ретельно обґрунтували те, що Мороз *насправді* є автором чотирьох виставлених у звинуваченні статей. Були зачитані нібито також висновки якоїсь ідеологічної експертизи, яка кваліфікувала зміст статей В. Мороза. Хто проводив цю «експертизу», визначивши як антирадянську навіть статтю «Хроніка спротиву», — невідомо.

Повний зміст останньої промови державного звинувача Городька невідомий. Однак відомо, що прокурор кваліфікував усю діяльність В. Мороза і всі його статті як антирадянські. Акцентував прокурор на тому, що статті «Репортаж із заповідника імені Берлія» і «Хроніка спротиву» надруковані на Заході, вбачаючи в цьому обставину, що збільшує провину. Такою ж обставиною прокурор називав те, що Мороза вдруге суджено за «антирадянську пропаганду і агітацію». Звинувач вимагав максимального 15-річного покарання, яке допускає частина 2-га статті 62-ої — 10 років ув'язнення і

5 років заслання. Прокурор вимагав найсуворіших умов ув'язнення — спецнорми, щоб перешкодити Морозові будучо писати і передавати на волю.

Адвокат Коган у заключному слові доводив відсутність у діяч В. Мороза складу злочину, передбаченого ст. 62, ч. 2 КК УРСР, тобто — «агітації чи пропаганди з метою підриву чи ослаблення радянської влади». Адвокат вважав безпідставним кваліфікацію статтей Мороза як антирадянських, а розповсюдження їх самим автором недоведеними. Він, нібито, називав юридично неграмотними аргументи прокурора про обставини, які посилюють вину. Поява статтей за кордоном, коли підсудний до передачі їх не причетний, не має ні побільшувати, ні зменшувати вини. Так само част. 2-га ст. 62-ої КК УРСР тільки й застосовується до тих, кого судять втруте — і тому повторність засудження сама по собі ніяк не може впливати на вибраний судом термін. Адвокат вимагав виправдання підсудного або хоча б перекваліфікації звинувачення на ст. 187-1 КК УРСР із максимальним терміном покарання три роки.

Валентин Мороз виголосив коротке останнє слово, зміст якого невідомий. Відомо тільки, що він не просив ніякого полегшення собі і не займався спростуванням звинувачення. Його останнє слово було політичною промовою програмного характеру.

Згідно статті 20 КПК УРСР, вироки судів у всіх випадках проголошуються відкрито. Присутні під судом однодумці В. Мороза в письмових заявах і усно домогалися бути присутніми в залі суду при зачитанні вироку. Однак суд пішов ще на одне грубе порушення закону. Незважаючи на велику кількість військ і кафебістів, до судової зали побоявся пустити хоч кого-небудь із присутніх під судом. Натомість телефоном викликали спеціально підібрану публіку — деканів та викладачів суспільних наук медичного та педагогічного інститутів міста. Декого з них навіть не попередили, для чого їх викликали до суду. Інших кафебісти попередили, щоб біля дверей вони казали, що йдуть не в суд, а в нотаріальну контору або в колегію адвокатів. Проте обман швидко виявився і дорогою для «спецзапрошених» прочитали кафебісти та солдати, грубо відштовхуючи від дверей людей, які два дні чекали, щоб потрапити бодай на зачитання вироку. До зали суду завели також кафебістів, яких розмістили у проході.

У вироку повторювалися усі положення звинувального висновку, з Мороза тільки знімалися як недоведене авторство гуморески «Я бачив Магомета». Та обставина, що всі свідки по справі на знак протесту проти закритого суду відмовилися свідчити, у вироку не згадана, а інші покази на попередньому слідстві перекручені. Мабуть, саме через цю брехню, свідків і не пустили до зали суду на зачитання вироку. Юридично безграмотні твердження прокурора про обставини, які посилюють вину, повторені у вироку. Термін, вичначений Валентині Морозові судом — 6 років спецнорми, три роки таборів особливого режиму і 5 років заслання, загалом — 14 років покарання.

Валентин Мороз зустрів вироки іронічним усміхом, а запрошені «науковці» — розгубленим мовчанням. Тоді кафебіст із проходу дав «сигнал» — зааплодував. Усі мовчали — і він сильніше залапав долонями. Там і сам його недружньо підтримали...

На запитання судді, чи зрозумілий йому вирок, Мороз відповів: не зовсім, бо у вироку сказано, що суд закритий, а ось він бачить у залі багато людей. Голова суду пояснив йому, що — згідно закону — вирок у всіх випадках виголошується відкрито і до зали можуть прийти на зачитання всі бажані. Мороз, що, очевидно, тільки чекав на таке пояснення, запитав: «Чому ж у такому разі в залі не має моїх друзів, які два дні стоять під судом, а є люди, яких ви притягнули сюди на мотузці?». Суддя, замість відповіді, наказав солдатам негайно вивести Мороза і оголосив суд закритим.

На час виголошення вироку біля суду несподівано зібрався великий натовп мешканців Івано-Франківська, які протягом двох днів не наважувалися прийти до суду. Можливо, побояючись демонстрації, кафебісти поставили для обману перед головним входом «воронки», а В. Мороза вивезли з чорного ходу звичайною машиною.

*

Наприкінці листопада і на початку грудня багато людей (щонайменше 30-40 осіб) послали до Верховного суду УРСР індивідуальні телеграми і заяви протесту проти жорстокої розправи над В. Морозом, вимагаючи скасування незаконного вироку обслуду і звільнення засудженого.

Відомо, що до Верховного суду зверталися кияни — письменник В. Антоненко-Давидович, критик І. Дзюба, художниця Алла Горська, кандидати філологічних наук М. Коцюбинська та З. Франко, пенсіонерка О. Мешко, лікар М. Плахотнюк, учитель О. Сергієнко, В. Драбато та інші. Зі Львова — лікар О. Антонів, колишня працівниця Товариства охорони пам'яток історії та культури С. Гулик, педагог О. Горинь, інженер А. Волицька, поет І. Калинець, художниця М. Качмар-Савка, телефоністка Г. Куницька, профспілковий працівник Я. Кендзю, колишня студентка університету, поетеса Г. Савронь, поетеса І. Стасів, журналісти П. Чемерис, В. Чорновіл, поет Г. Чубай, художниця С. Шабагура та інші. Писали заяви також І. Гель (м. Самбір Львівської області), Н. Караванська (Одеса), художник П. Заливаха, М. Возняк і Л. Ленин (Івано-Франківськ), священник В. Романюк (Космач на Гуцульщині) та інші.

У Верховному суді УРСР в Києві справа Валентина Мороза розглядалася 21 (?) грудня 1970 року. Відомо, що В. Мороз касаційної скарги по суті вироку до Верховного суду не подавав, а тільки протест проти незаконного закритого суду і вимогу ще раз відкрито розглядати справу. Касаційну скаргу по суті подавав адвокат засудженого Коган, вимагаючи звільнення Мороза або хоча б перекваліфікації звинувачення на ст. 187-1 КК УРСР.

Деяких киян, що прийшли до Верховного суду на слухання касації, до зали не пустили, заявивши, що справа слухається закрито.

Верховний суд залишив вирок Івано-Франківського обслуду без змін. У січні 1971 року Валентина Мороза відправлено етапом у Володимирську в'язницю, де в умовах суворої ізоляції його триматимуть перших шість років.

Наприкінці 1970 року у Самвидаві з'явилася збірка поезій Валентина Мороза «Прелюд», у яку увійшли вірші, написані як у першому, так уже і в другому ув'язненні. Поширюється також складений влітку 1970 року, після арешту, твір «Перший день». Ці твори є свідченням всебічності обдарування автора, його неабиякого літературного хисту.

Валентин МОРОЗ

ІЗ ЗБІРКИ «ПРЕЛЮД»

Україна

Сонячна червінь, важка чорнота —
твої барви
вигнуті вії летючих тополь —
твоя пісня
сплетені берла трирогих богів —
твої знаки
сивого степу нічне шепотіння —
молитва
сонячний присок на синьому небі —
знамено

Тятиву

Затрубить вітер, сивий внук Сварога,
мов ярла ріг, що кличе в океан,
крізь клоччя туч на дні синіє срібло,
і місяць мчить оленем крізь туман.
Гуде вітрило в ніч, нап'яте вітром туго,
крізь хаос хмар синіє срібний ріг.
Мчить місяць-хорт, бринить тятиву мідно.
Тугий діани лук. Кипить шалений біг.
Прогнулась стеля сну. Тремтить стріла на пружі.
Мій човен в ніч летить крізь вату хмар.
Напруги лук тугий порве запону сіру
і сну глуху проломить моці шквал.

Спізнiлий лет

У м'язах — мандрів гул.
За голими лісами
гуде над світом знов
зими сталевий дзвін.
Бушує дикий мед.
Глухий тривоги бубон
жене бентежно нас
за сонцем навздогін.
Дозріли дні.
Свою останню ноту
крізь голий шум верхів
шепоче падолист.
Пора, пора! —
вже дихає снігами,
лапає за крило
зими сріблястий лис.

Прелюд

Межи дубів, на свіжих корчовищах,
сіяли просо довговолосі пращури,
над брамою герб вибілювали дощі —
кінський череп на ясиновому ратищі.
Обхопила дворище з чотирьох боків
лісового світу міцнозуба сила,
вечорами Влуд в очеретах світив
пізньому гостеві каганцями синіми.
Везберегим хаосом праліс буяв,
множились вовки на зарослих багнищах,
тряс бородою зеленоокий цап
у хмільній гущавині на купальському грищі.
Відходило літо на вересневий круг,
остигала Сонця золота корона,
а з далекого царства їхала вже Коляда,
повновіда дівка — Дажбогова доня.

Луцьк

Любарте-князю, срібнобородий лицарю,
вже зацікавили гудців твоїх яворові гуслі,
маєстаті княжі на спорохнілому пергаменті вицвіли,
і почорніло ймено твоє на щербатім залізі.

Позбираю забутих слів квадратів гривни,
з вищого срібла викую чарівний ланцюг,
підійму з намулу Дажбога дерев'яне олтарище
і збагну заповітів наших праукраїнський дух.

Замурується в землю Столп'є, за болотом осяде Седлище,
забіліє співучий Забороль березовою корою,
гостровухим вовком хтивний Хотомель визирне,
а Біла Вежа виросте ведмежою головою.

Прогримить копитами Ратно, засеє щитами Войниця,
на штири боки протрубить Рожище туровим рогом,
вгостить медами Липно — дуплаве деревище,
а Гордло валами вгорнеться за нешироким Бугом.

Позліталися сови над заборолом замчища,
розполохують сиві сутінки попелясті крила,
і лякають язичників таємничими письменами
похилені плити на караїмських могилах.

Після арешту та процесу Валентина Мороза з'явилися у Самвидаві присвячені йому поезії і цілі збірки — як авторські, так і анонімні.

Ігор КАЛИНЕЦЬ

Із збірки «ПІДСУМОВУЮЧИ МОВЧАННЯ» (1970 р.), присвяченої Валентині Морозові

ДО ВАЛЕНТИНА МОРОЗА

Я хотів би, щоб ся книжка
була для Тебе хоч на мить
хусткою Вероніки на хресній
дорозі.

20 листопада.

Я хотів би, щоб ся книжка
як хустка Вероніки нагадувала
нам про святість Твого
обличчя.

ВСТУП до циклу «КАМ'ЯНИЙ ВІТРЯК»

коли я пригадую
Твій образ

мені здається
що Ти вийшов
із темного отвору
полум'я

і завжди хочеш
повернутися
до себе додому

хоч клаптик Вітчизни
під ногами
називається
тюремною келією
і подолати простір
це камінь гризти

а подолати час
це помірятися
із закам'янілими
вітряками

ТРЕНОС

над ще однією хресною дорогою

СТРАСТЬ перша

на голгофі
провінційного суду
Твоє світле лице
частоколом гвинтівок
відгородили

самотньо
двигаш хрест

таке ще немічне
наше плече

СТРАСТЬ друга

змахнула Україна
з ока потаємну
сльозинку

Господи
аж світиться
прозорий гурток
плакальниць

але вигодувала
ненька
власним шпіком
легіони шпиків

СТРАСТЬ третя

і ті два
що були розп'яті
побіч Христа

нині
маскують
високу голгофу
галуззям кодексів

у прокурорській тозі
ховають
розбійницький ніж

СТРАСТЬ четверта

свіжий хрест

недаремно плаче
з нього
космацька живиця

о він
ще послужить
замість іконостасу
у нашому
обкраденому храмі

СТРАСТЬ п'ята

юродивий народцю
можеш спокійно
метушитись

адже нині
земля
не стряслася

а темряву
що з неба
попелом
дочасно
тобі на голову
осіла

ти й так
не добачаєш

СТРАСТЬ шоста

без зради

проданий
нашим безсиллям

неодин побратим
ще нині
відсахнеться

навіть без сребреників

можливо пошкодуєш
тоді
за біблійним юдою

СТРАСТЬ сьома

мовчить наш отець
а мати
до кривавих слідів
припадає

причинися
мамо Бога
що стала
й нашою матір'ю
за нами

дай і нам
торкнутися
негаснучих слідів

СТРАСТЬ восьма

понад натовпом
металом
пойнялись
страдальні руки
дружини

Вероніко
ти хотіла обтерти
окривавлене лице

ногами шматують
полотно

що стане
стягом

СТРАСТЬ дев'ята

відверни лице своє
від них

але зроби так
щоб у моїй душі
стояв завжди

образ твоєї
терном увінчаної
голови

СТРАСТЬ десята

з любові до нас
прийняв на себе
таку страшну
кару

щоб спасти нас
від найбільшого
гріха

байдужості
до возню

Григорій ЧУБАЙ

Із присвяченого В. Морозові циклу «ВЕЛИКДЕНЬ»,
збірка «СВІТЛО І СПОВІДЬ» (1970 р.).

КОСМАЧ — 1970*

всі житла і храми наші в долині
а на горі дракон
сидить і дивиться в долину
а то починає малювати гуцульські
писанки щоб у долині повірили
що дракон той тутешній

взявся і цього разу він малювати
котилися писанки із гори глеєм
розмоклим
вибігли ми до воріт щоб на писанки
ті поглянути
а на писанці кожній
тюрма намальована

---

*) На Великдень 1970 р. у Космачі щодо В. Мороза була вчинена провокація після якої у нього зробили обшук і через місяць арештували.